

DEMOKRATİKLEŞEMEYEN DEMOKRASİ: KONGO ÖRNEĞİ

DR. VOLKAN İPEK

Öğretim Üyesi YEDİTEPE ÜNİ.

“

Adının başında “demokratik” yazan ancak o demokrasinin Cezayir’deki, Kore’deki ve Laos’taki gibi bir türlü işlemediği ülkelerden biri de Demokratik Kongo Cumhuriyeti’dir. Demokratik Kongo’nun da demokratikleşememesinin siyasi ve tarihî nedenleri vardır ancak bu nedenler Cezayir’e, Kore’ye, Laos’a göre o kadar fazladır ki bağımsız olduğu 1960 yılından bugüne yaşadıklarıyla Demokratik Kongo Cumhuriyeti’nden demokratik olmasının beklenmesi belki de hatadır.

”

İnsanlara verilen isimlerle o insanların karakterleri arasında bazen büyük uyumsuzluklar görülmektedir. Örneğin adı “Mert” olan biri verdiği sözleri tutmakta zorlanabilir, “Cesur” olan biri çeşitli korkularla yaşayabilir ya da “Barış” olan biri hedeflerini başkalarıyla çatışarak gerçekleştirmek isteyebilir. İnsan isimlerindeki uyumsuzluk ülkelere de yansır. Resmî adının başında ya da ortasında “demokratik” sıfatı bulunan Cezayir, Kore, Laos gibi ülkelerin ne kadar gerçekten demokratik oldukları hep tartışılmıştır. Tek parti sisteminin yoğun bir bürokratik çerçeve içinde işlediği, hukukun üstünlüğünün göz ardı edildiği, güçler ayrılığı ilkesinin bir türlü yürürlüğe konmadığı, basın özgürlüğünün sı-

nırlı olduğu bu ülkelerde demokrasi asla pekişmemiştir. Adının başında “demokratik” yazan Kore’de Cumhurbaşkanı Kim Jong Un’a tanı gözüyle bakılması yasalaşmış, adının ortasında “demokratik” yazan Cezayir’in 92 yaşındaki eski Cumhurbaşkanı Abdelaziz Bouteflika tüm halk tepkilerine rağmen seçimlere yeniden aday olmuş, yine adının ortasında “demokratik” yazan Laos’ta ise Komünist Parti 1953 yılından beri ülkede tek parti sistemini işletmiştir. Üç ülkenin de adlarının başında ya da ortasında demokratik yazmasına rağmen bir türlü demokratik olamamalarının tarihsel ve siyasi nedenleri vardır. Cezayir’de bağımsızlığını kazanılmasında önemli rol oynayan Ulusal Kurtuluş Cephesi (UKC) bu duruma dayanarak gücü her zaman elinde tut-

mak istemiş, aile şirketi gibi yönetilen Kore'de o ailenin dışında birinin güç sahibi olması yasallaşmamış, komünizmin bir ideoloji olarak rejimleştiği Laos'ta ise Komünist Parti komünist ideolojinin tek simgesi sayılmıştır.

KONGO'NUN REFORM SÜRECİNE TARİHSEL ENGEL: BELÇİKA SÖMÜRGE GEÇMİŞİ

Adının başında "demokratik" yazan ancak o demokrasinin Cezayir'deki, Kore'deki ve Laos'taki gibi bir türlü işlemediği ülkelerden biri de Demokratik Kongo Cumhuriyeti'dir. Demokratik Kongo'nun da demokratikleşememesinin siyasi ve tarihi nedenleri vardır ancak bu nedenler Cezayir'e, Kore'ye, Laos'a göre o kadar fazladır ki bağımsız olduğu 1960 yılından bugüne yaşadıklarıyla Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nden demokratik olmasının beklenmesi belki de hatadır. Ülke 19. yüzyılın ortalarından bugüne kadar sürekli sorun yaşamış, bu sorunlar halkın düzenli şekilde şiddet görmesine neden olmuştur. 1865-1909 yılları arasında Belçika Kralı II.

Leopold Kongo'yu kendi malı gibi kullandı ve Kongo sömürgecilik tarihine bir kişinin özel mülkü olan ilk koloni olarak geçmiştir. 1880 yılında Kongo'daki misyonerlere bir mektup yazıp yerel nüfusu asla ciddiye almamalarını, onlara teşekkür bile etmemelerini öğütleyen II. Leopold Kongo'dan "Afrika pastasının dilimi" olarak söz etmiştir. Afrika'da bir kolonyal yönetime oldukça ilgi şehvet duyan II. Leopold kuzeni İngiltere Kraliçesi Victoria'ya da bir mektup yazıp ondan zaten oldukça fazla olan İngiliz topraklarından en azından küçük bir bölümünü kendisine vermesini bile rica etmiştir. Amerikalı Henry Stanley'i Afrika'ya gönderip kendisine yönetecek yer keşfi yapmasını isteyen II. Leopold Kongo'yu sahiplenince ilk iş olarak ülkedeki tüm fil dişlerini toplamaya çalışmıştır.

Fil dişi takıntısı olan II. Leopold için fil dişinden piyano, masa, sandalye, yatak yapmak adına ülkedeki fillerin %70'i öldürülmüştür. Zamanla elmasa ve bakıra da merak saran II. Leopold bunlar için zorla köle ça-

lıştırmış, kendilerinden beklenen oranı yakalayamayan Kongoluların üstüne Force Publique adını verdiği 19.000 askeri göndererek ellerini kestirmiştir. Brüksel'de açılan hayvanat bahçesinde Kongoluların sergileten II. Leopold kralı olduğu ülkenin yüz ölçümünden 76 kat daha büyük bir alanı berbat şekilde yönetip 10 milyon Kongolunun ölümüne de neden olmuştur. Kongo o dönemde II. Leopold'e öyle büyük miktarda para kazandırmıştır ki ülke edebiyata bile konu olmuştur. Joseph Konrad 1899 yılında yayımlanan Karanlığın Yüreği adlı romanında Charles Mallow adlı bir denizciyi Kongo Nehri'ne keşfe gönderip ona "Çocukluğumdan beri ne zaman harita açsam baktığım ülkeleri keşfetmek istiyorum" dedirtmiştir. II. Leopold'ün neden olduğu ölümler Kongo'da 1960 yılındaki bağımsızlığa kadar yeterince çiftçinin, işçinin, öğretmenin sağlıklı bir şekilde yetişememelerine ve dolayısıyla demokrasinin işlemesi için önemli rolleri olan ekonomik ya da bilimsel kalkınmanın görülmesine yol açmıştır. II. Leopold ülkedeki demokrasiye vurulan ilk darbe olmuştur.

“

Ülkenin adını Zaire olarak değiştiren Mobutu, “Zaire için en güzel demokrasi tek partidir” diyerek 1972 yılında güçlerini olağanüstü ve doğaüstü olarak nitelemiş ve Ulu Rehber sıfatını almıştır.

”

KONGO REFORM ÇABALARINA İKİNCİ ENGEL: DARBE GELİŞMELERİ VE VESAYETÇİ SİSTEM

Ülke demokratikleşme yolundaki ikinci darbeyi ise bağımsızlığının başında yemiştir. Bağımsız olduktan hemen sonra güneydoğudaki Katanga bölgesinde ayrılıkçı hareketlerin gözlemlendiği Kongo’da antiemperyalist ve ulusalcı kimliğiyle tanınan Başbakan Patrice Lumumba paraşütlü Belçika askerlerinin destek verdiği bu harekete elinden geldiği kadar karşı koymaya çalışsa da onu istemeyen CIA’in ve Katangacıların ellerinde asitte eritilerek öldürülünce sosyal bir karmaşa başlamıştır. Lumumba liderliğinde tam bağımsızlık, ulusalcılık ve pan-Afrikacılık temellerinde bir kimlik bulmaya çalışan o günkü adıyla Kongo Leopoldville tam tersi bir şekilde gelişmiştir. Lumumba’yı 1965 yılındaki bir darbeyle devirdikten sonra üstüne bir de Cumhurbaşkanı Joseph Kasavubu’yu deviren Batı yanlısı General Mobutu Sese Seko ise tam bir demokrasi düşmanı gibi davranarak demokrasiye üçüncü darbeyi indirmiştir. Askerlikten sivilliğe geçmek için 1967 yılında Devrimin Halk Hareketi adında bir

parti kuran Mobutu diğer tüm partileri 1970 yılına kadar yasaklamış ve herkese tek partili bir rejim kuracağını göstermiştir. Yürütmenin ve yasamanın yanında yargının da kontrolünü ele alan Mobutu, 1969 yılında kendisine tepki olarak toplanan ve bir gösteri düzenleyen Lovanium Üniversitesi öğrencilerinin üzerine orduyu gönderip elli öğrencinin ölümüne neden olmuştur. Mobutu daha sonra bu üniversiteyi kapattı ve MPR’nin

gençlik kolu Devrimin Halk Hareketinin Gençliği dışındaki tüm öğrenci topluluklarını yasaklamıştır.

Ülkenin adını Zaire olarak değiştiren Mobutu, “Zaire için en güzel demokrasi tek partidir” diyerek 1972 yılında güçlerini olağanüstü ve doğaüstü olarak nitelemiş ve Ulu Rehber sıfatını almıştır. 1973 yılında açlığın başladığı ülkede “Halka yetecek kadar ekmek ve tahıl yoksa hapisteki mahkûmları

neden besleyelim?” diyen Mobutu IMF ile 1974 yılında bir standby anlaşması imzalamıştır. Yapılan denetlemede oldukça fazla yolsuzluk olayı çıktığı için kredi vermektan vazgeçen IMF’in yerine para bulmak için Çin’e gidip Mao Zedung ile görüşen Mobutu para yerine kültür şoku yaşamış ve yasıatmıştır. Çin’deki Kültür Devrimi’nden oldukça etkilenen Mobutu aynı şekilde bir Zaire Devrimi gerçekleştirdi. Salongo adını verdiği

bu kültür hareketiyle birlikte Mobutu, Avrupalıların ellerinden alıp Zairelilere verdiği tüm şirketleri devlet bünyesinde toplamış, yabancı ürünleri yasaklamış, kamu çalışanlarının maaşlarında %50 kesintiye gitmiş ve halkı daha çok çalışması için zorlamıştır. 1974 yılında tıpkı Maoizm gibi Mobutizm ilan eden Mobutu’ya göre kendisinden gelen tüm öğretiler, hareketler ve fikirler ülkede tartışmasız kabul görecekti. 1978 yı-

lında değiştirdiği anayasaya “Zaire halkının ifade hakkı sınırlıdır ve bu ifade cumhurbaşkanına eleştiri içeremez”, “bazı durumlarda hapisaneyeye atılan mahkûmlara şiddet içeren davranışlarda bulunabilir” gibi iki madde ekleyen Mobutu, aynı yılın sonunda toplam 90 kişiyi kendini eleştirdikleri için idam ettirmiştir. Bu idamlardan sonra basına konuşan Mobutu, “Artık beni eleştiren herkese karşı daha acımasız olacağım. Geçmişte

bazı kişileri yanlışlıkla idam etmiş olabilirim. Ancak bundan sonra kimi idam edeceğimi çok iyi biliyorum” demiştir. Yoksulluktan oldukça zor durumlara düşen halka 1979 yılında Ulusal Stadyum’da yaptığı bir konuşmada “Eğer çalmak istiyorsanız, çalmaya ihtiyacınız varsa bunu göstererek değil kibar şekillerde yapın. Eğer çok fazla çalarsanız biz sizi yakalarız. Ama eğer yakalamazsak lütfen çaldığınız şeyleri kendiniz için değil ülkeniz için kullanın. Eğer çaldıklarımızı yurt dışına kaçırmaya çalışırsanız ülkenin düşmanı olursunuz” diyen Mobutu aynı zamanda “Gerekirse rüşvet alın. Bizim ülkemizde rüşvet Batı’daki gibi kötü karşılanmaz. Biz buna matabishi deriz. Eğer beyaz biri ülkemize gelirse ondan matabishi almaya havalimanında başlayın. Beyaz adamın matabishisi olmadan telefon hatları kesiktir, otel odaları doludur, gazete okunmaz. Her şey sadece matabishiyle mümkündür” demiştir.

“

6 Nisan 1994 tarihinde başlayan ve yaklaşık üç ay sürüp 800.000 Tutsi’nin ve ılımlı Hutu’nun ölümüyle sonuçlanan soykırımın Kongo’ya yansımaları çok büyük olmuştur.

”

REFORM ÇABALARINDA SON DÖNEM ENGELLERİ: İÇ-BÖLGESEL ÇATIŞMALAR, TERÖR VE HASTALIKLAR

İç ve dış baskılar sonunda 1990 yılındaki Ulusla Konferans’la çok

partili sisteme geçen Mobutu 1994 yılında Ruanda’da gerçekleşen soykırımın etkisinde çok kalmıştır. 6 Nisan 1994 tarihinde başlayan ve yaklaşık üç ay sürüp 800.000 Tutsi’nin ve ılımlı Hutu’nun ölümüyle sonuçlanan soykırımın Kongo’ya yansımaları çok büyük olmuştur. Şimdiki Ruanda Cumhurbaşkanı Paul Kagame’nin liderliğini yaptığı Ruanda Yurtsever Cephesi Ruanda’daki Hutu hükümetini, Ruanda Silahlı Kuvvetlerini ve Hutu milislerden oluşan İnterahamwe’yi yenip soykırımı bitirmesi bir milyon Ruandalı Hutu’nun korkudan ülkeden kaçarak Zaire’ye sığınmasına neden olmuştur. Zaire’deki mülteci kamplarına sığınan Ruandalı Hutular arasında tekrar güçlenen İnterahamwe ve Ruanda Silahlı Kuvvetleri Kagame’ye karşı Zaire’den savaşmayı sürdürmüşlerdir. Bu iki grup zamanla Mobutu üzerinde de etkili olmaya başlamıştır. Mobutu’ya baskı yapan bu gruplar 1996 yılında ülkenin kuzeyinde bulunan Kivu bölgesindeki siyasetçilerin Banyamulenge isimindeki Kongolu Tutsileri Zaire’den kovmasını sağlamışlardır. Diğer hakların da Zaireli Tutsileri

hedef olarak görmeye başlamasıyla harekete geçen Kagame, Mobutu’dan bu grupları kontrol altına almasını ve Tutsilerin rahat bırakılmalarını istemiştir. Mobutu’dan herhangi bir tepki gelmeyince 1996 yılında Mobutu karşıtı Zaireli Laurent Kabila tarafından Ruanda’nın başkenti Kigali’de kurulan Kongo’nun Özgürlüğü için Demokratik Güçler Birliği öncülüğündeki Ruanda, Uganda, Angola ve Burundi orduları Zaire’yi işgal etmişlerdir. Bunun üzerine devreye giren Zambiya, Zimbabve ve Etiyopya’da Mobutu’nun tarafında yer almışlardır. İki cephe 24 Ekim 1996 tarihinden 16 Mayıs 1997 tarihine kadar durmadan çarpışmışlardır. Afrika’nın Birinci Dünya Savaşı olarak nitelendirilen ve literatüre Birinci Kongo Savaşı olarak geçen savaş sonunda 250.000 kişi hayatını kaybetmiş, 222.000 kişi kaybolmuştur. Savaşın sonunda Mobutu Kabila tarafından devrilmiştir. Mobutu darbeden bir saat sonra yaptığı açıklamada “Yirmi iki yıldır ülkeyi yöneten benim gibi bir adamın banka hesabında sadece 50 milyon dolar varsa bundan dolayı beni suçlamak yerine bana acıyın”

demmiştir. 1.Kongo Savaşı Kongo'daki demokrasiye vurulan dördüncü darbe olmuştur.

Birinci Kongo Savaşı'nın sonunda Cumhurbaşkanı olan Laurent-Désiré Kabila ülkenin Zaire olan ismini Demokratik Kongo olarak değiştirmiştir. Ancak Kabila kurmak istediği demokrasiyi 1998 yılında patlak veren İkinci Kongo Savaşı yüzünden ertelemek zorunda kalmıştır. Birinci Kongo Savaşı'ndan sonra ülkeye giren Ruanda Ordusunun çıkması Kongo topraklarını terk etmesi gerektiğini söyleyen Kabila'ya Kagame çok öfkelenmiş ve 2 Ağustos 1998 tarihinde Uganda'nın ve Burundi'nin desteğiyle kurduğu Demokrasi İçin Kongo Topluluğunu Demokratik Kongo'ya göndermiştir. Aynı zamanda Uganda da Kongo'nun Kurtuluşu İçin Hareket adında bir milis grubu kurmuştur. Demokratik Kongo'nun Kivu bölgesinin kuzeyini, güneyini, ortasını ve Kuzey Katanga'yı ele geçiren RDC ve MLC askerlerine karşı koymak için Kongo Silahlı Kuvvetlerini kullanan Kabila'ya Angola, Çad, Sudan, Namibya ve Zimbabve ordularının yanında Mai Mai savaşçıları da yardım etmiştir. İkinci Kongo Savaşı olarak geçen bu olayla birlikte bölgesel bir kriz hâline gelen Kongo'nun doğusundaki milis grupları kısa zaman içinde hızla artmıştır. Kivu bölgesinde toplanan bu gruplar çocuk askerler kadogoların karıştığı bir suikastla 2001 yılında öldürülen Lauren Kabila'nın yerine geçen oğlu Joseph Kabila'nın yine Hutu hükümetine karşı çok ciddi silahlı saldırılar gerçekleştirmişlerdir. Babasının ölümünden sonra cumhurbaşkanı olan oğlu Joseph Ka-

bila 2004 yılından sonra ülkenin doğusundaki Kivu bölgesinde belirlip kendisine karşı silahlı mücadeleye başlayan birtakım milis gruplarla mücadele etmek zorunda kaldı ve göreve gelirken söz verdiği yerel reformları yapamamıştır. Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nin ordusu 2004 yılından itibaren Kivu bölgesindeki Tutsileri korumak için silahlanan Birleşik Demokratik Güçler, Özgür ve Egemen Bir Kongo İçin Yurtsever Birliği, 23 Mart, Sheka gibi birçok milis grubuyla savaşımaya başladı. Ülkedeki demokrasiye beşinci darbe sayılan bu savaşlar nedeniyle kuzey ve güney Kivu devlet tarafından fazlasıyla ihmal edilmiştir.

2011-2015 yılları arasında devam eden Kivu çatışmaları sonunda Birleşmiş Milletler İstikrar Misyonunun (MONUSCO) desteğiyle durumu kontrol altına almayı başaran Kabila 2016 seçimlerine aday olduğunu açıklayınca halktan büyük tepki çekmiştir. Polis ve ordunun da devreye girmesiyle Kabila'nın adaylığına karşı çıkan pek çok insan öldürülmüştür. Bu istikrarsızlıkta seçim yapmanın doğru olmadığını düşünen Kabila, 2016 seçimlerini 2018'e erteledi ve 2018 yılının ağustos ayında bu seçimlerde Cumhurbaşkanı adayı olmayacağını açıklamıştır. Her ne kadar 2018 seçimlerine girmemişse de kendi desteklediği adaylardan petrol şirketi sahibi Martin Fayulu ve partisi Emmanuel Ramazani Shadary'nin yeni Cumhurbaşkanı olmasını isteyen Kabila seçim sonucunda büyük hayal kırıklığına uğramıştır. Machines à voter (oy makinelerinin) machine à voler (çalma makineleri) olarak görüldüğü, internetin sürekli ke-

sildiği, ordunun halkı Fayulu'ya oy vermezlerse tek tek bulup dövmekle ve öldürmekle tehdit ettiği Aralık 2018 seçimlerinden sonra ülkenin yeni cumhurbaşkanı muhalefet partisinin lideri Felix Tshisekedi olmuştur. Tshisekedi döneminde ortaya çıkan ve dinî söylemleri kullanan terör oluşumlar demokrasiye vurulan altıncı darbe olmuştur.

Ülkenin kuzeyinde beliren DAEŞ ve el-Kaide gibi örgütler bu bölgelerdeki köylere baskın yaparak halkı devlete karşı kışkırtıp kendilerine katılmaya zorlamışlardır. Bu örgütlerle de büyük mücadeleye giren ordunun ve devletin olağanüstü hâl yönetimi nedenleriyle demokrasiye diğer darbe de indirilmiştir. 2018 yılında ortaya çıkan Ebola ve 2020 yılında ortaya çıkan Covid-19 salgınları ise demokrasiye vurulan son darbe olmuştur. Bu salgınlarda hem çok fazla kişi yaşamını kaybetmiş hem de devlet bazı bölgelerde sıkıyönetim uygulamak zorunda kalmıştır. Bu sıkıyönetim süresince salgınlarla ilgili haber yapan pek çok gazetecinin tutuklandığı iddia edilmiştir. Sonuç olarak 19. yüzyılın ortalarından 21. yüzyılın ilk çeyreğine kadar geçen zamanda toplam yedi temel sorunla uğraşan Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nin bu koşullarda gerçekten bir demokrasi olmasını beklemek oldukça gerçekçi olmayan bir durumdur. Ancak yine de ülkenin devletiyle ve halkıyla birlikte tüm bu sorunları aşmak için gösterdiği çabaya saygı duymak gerekmektedir. Demokratik Kongo Cumhuriyeti diğer Sahraaltı Afrika ülkeleri gibi daha iyi bir yönetim ve daha mutlu bir halk için elinden geleni yapmaktadır. ■